A szemtanú

1.

Már elhomályosult előtte a világ, nem látott semmi mást, csak vörös, égő pontokat; torka kiszáradt, összefolyt előtte minden. Ekkor nekiütközött egy sövénynek. Itt ért véget a temető. Felkapaszkodott a tetejére és átvetette magát rajta.

Egy ismeretlen udvarban huppant le. Épült egy sor ház a temető mellett, amely kihúzódott egész a vásártérig. Ennek egyikébe jutott be Horváth István kisbíró.

Olyan szerencsétlenül ért földet, hogy megrándult a bal bokája. Csak nehezen állt talpra. De tudta, nem maradhat itt fekve egy percig se, bár jólesett volna neki a pihenés. Lehet, hogy kutatnak majd utána, keresik a környéken s akkor könnyen rábukkannak. El kell rejtőznie, mert ereje nincs már ahhoz, hogy tovább fusson. Fázott is. Menekülés közben nem érezte a bőrére tapadt nyirkos hideget, az október végi estét, mert felhevült az izgalomtól, de most reszketni kezdett.

Körülnézett, s nem tudta hirtelen megállapítani, hogy kinek a házába került, pedig ismerte az egész falut. Minden házba bejáratos volt mint kisbíró. De a házat most nem láthatta, eltakarták a szárkúpok, s a nagy szalmakazal. Az első udvarból tisztán kihallatszott egy kutya

mérges csaholása. Vadul kaparta a hátsó udvart elválasztó kerítést, érezte, hogy a szérűskertben idegen van.

Csitította volna Horváth a kutyát, de félt előremenni. Ha így ugat tovább, akkor előbb-utóbb felhívja rá a gazda figyelmét, s ő nem tudja, ki a gazda, lehet, hogy olyan ember, aki azonnal fut majd és jelentést tesz a partizánoknak, s akkor neki vége. El kell tűnnie egyelőre. De hová, merre menjen így, ruhátlanul?

Egyre jobban fázott és hirtelen elhatározással úgy döntött, hogy bebújik a szalmakazalba. Ha jó mélyen beássa magát, ott védve lesz, s talán nem találnak rá üldözői se. Ha egyáltalán üldözik. Mert eddig ennek semmi jelét nem látja. Hallotta ugyan a géppisztolysorozatot, amit utána eresztettek, de aztán csend lett, a harmonikaszó is csak távolról érkezik. De most mintha el is hallgatott volna. Temetői csend vette körül.

A falu is elcsendesedett, csak a kutyák vonítottak távoli kertekben. Borzongató volt a csend. Horváth két marokkal tépte, csupálta a szalmát a kazalból, s az így támadt laza résbe bepréselte magát. Előbb fejjel bújt be, de aztán nem érezte jól magát ebben a helyzetben és kimászva, háttal farolt be. Végül a fejénél, eligazgatta a kazlat, hogy ne legyen feltűnő.

Fél óra múlva elnyomta az álom. Kutyaugatásra riadt. A házőrző közvetlenül a kazal mellett állt és kitartóan ugatott. Érezte, hogy idegen fészkelte be magát az udvarra. A gazda a nyugtalan ugatástól felriadva éjfél felé kijött, lámpát tartva a kezében szétnézett az udvaron, bekukucskált a fészer alá is, de semmi gyanúsat nem vett észre.

– Nyughass Bobi! – csitította az ebet, de az a gazda jelenlététől bátorságot kapva még vadabbul kezdett ugatni. – Van itt valaki? – kérdezte erre elfúló hangon a gazda. Mivel senki nem válaszolt a kérdésre, körüljárta újból az udvart, bekukkantott a szárkúp mögé, benézett az istállóba, az ólba, majd visszament és lefeküdt.

Bobi azonban nem nyughatott, s nem tágított a kazal mellől. Még elkeseredettebben ugatott, szinte hörgött, közben olykor a konyhaajtó elé szaladt, s ott vonítva ébresztette a gazdát, hívta segítségül. Csaholni kezdtek végül a szomszéd házak kutyái is, s rövidesen az egész falu nyugtalanná vált a kutyaugatástól.

Csak fel ne tűnjön a partizánoknak ez a nagy kutyaugatás. Ha ő lenne a helyükben – gondolta a kisbíró – s keresne valakit, akkor ezek a nyugtalan kutyák hamar nyomra vezetnék. De ezek a pálinkától és vértől részeg partizánok már régen a vackukon nyugszanak, tiszta lelkiismerettel. Megtették, amire felülről parancsot kaptak, bosszút álltak az ártatlan magyarokon, most már nyugodtan alhatnak. Lehet, hogy egyszer majd a történelem felelősségre vonja őket?

A gazda nem tudott aludni, nyugtalanság gyötörte és ezért újra kijött az udvarra. Most nem hozott magával lámpát, hanem egy vasvillát szorongatott a kezében. Megállt a kazal mellett, mert észrevette közben a szétszórt szalmát, aminek az előbb nem tulajdonított fontosságot.

– Van itt valaki? – kérdezte csendesen, fojtott hangon. – Beleszúrom a villát a kazalba! – tette hozzá fenyegetően.

– Én vagyok! – nyöszörgött alig hallhatóan a megrettent kisbíró.

– Ki az az én? – térdelt a gazda a kazal mellé, amelybe beletúrt. Találkozott a kezük.

– Horváth István kisbíró. Nem ismer?

A gazda dörmögött valamit. Felállt, körüljárta az udvart, meg akart róla győződni, van-e még valaki a közelben? Lehet, hogy csak rá akarják szedni. Egy pillanatra nem tette volna le a vasvillát a kezéből.

Amikor visszatért, azt kérdezte:

– Hogy kerülsz te ide, Pista?

– Megszöktem a temetőből. A tömegsírból. Ne haragudjon rám, azt se tudom, kinek az udvarán rejtőztem el? Kicsoda kend?

– A Máté Kálmán. Apád meg én, komák voltunk. Ismersz?

– Hogyne ismerném Kálmán bátyámat! Ha Istent ismer, segítsen rajtam. Rejtsen el! Ki akartak végezni. A többieket mind agyonlőtték. Több, mint száz embert tereltek ki. Nekem sikerült elmenekülnöm. Megvesz itt az isten hidege. Meztelen vagyok.

– Maradj csendben! – súgta erre az öreg, mert valami neszt hallott. Egy motor pöfögött végig az utcán. Amikor elhalt a hangja, folytatta: – Rögtön jövök.

Bement a házba, s rövidesen karján egy pokróccal tért vissza. Lámpa is volt most nála. Kinyitotta az istálló ajtaját, bevitte a pokrócot, majd Horváthot kisegítette a szalmalyukból.

– Szaladj az istállóba, csavard magad a pokrócba, mert hideg van. Nem vagy éhes?

– Inkább szomjas. Ha akadna a házban egy kis pálinka.

– Hozom. Menj csak! Te meg ne ugass már! Elég volt! – szólt a mellette sürgölődő és fel-felvakkantó kutyára, mire az elhallgatott.

Horváth kisbíró begöngyölte magát a pokrócba, majd lehevereden a priccsre. Jó meleg volt az istállóban, ahol két ló és egy tehén nyugtalankodott az éjszakai vendég megjelenése miatt. Kálmán bácsi hozta a pálinkát egy zöldhasú üvegben, mindketten meghúzták.

Máté a hatvanas éveket taposta. Ő is hallotta a géppisztolysorozatot a temetőből, hiszen a temető mellett volt a háza, de egész nap nem bújt ki a padlásról, ahová rejtőzött. A kémény mögé húzódott már reggel, mert nem volt mersze elmenni a templomkertbe, ahová a férfiakat összetoborozták. Róza néni, a felesége, egész nap a kemence melletti lócán ült és az olvasót morzsolgatva imádkozott, hogy múljon el fejük fölül a szörnyű fenyegetés. A szomszéd Újlaki Pista kétszer is zörgetett a kiskapun, s be is kiáltott az udvarra, hogy menjenek már, de Kálmán bácsi meg se moccant a padláson. Eltökélte, hogy ő nem megy sehová. Ha meg akarják gyilkolni, akkor jöjjenek érte, haljon meg itt, a saját portáján. Ősei házában.

– Újlakit nem láttad? – kérdezte most remegő bajusszal.

– Mellettem lőtték a gödörbe.

– Meséld... Szörnyűség.

– Nem tudom elmondani. Nézze csak, hogy ráz a hideg. Pedig már beburkolóztam. A félelemtől van. Kilelt a hideg. Én nem tudom elmesélni talán soha, ami történt. Talán nem is igaz, csak álmodtam, s most felébredtem...

– Kik voltak még veled?

– Azt se tudom én már, Kálmán bácsi. Adjon még egy kis pálinkát. Halálra iszom magam, hogy elfeledjem. Csitt! – riadt meg és iszonyat lobbant a szemében. – Nem hallotta? Mintha a kiskapu csattant volna. Talán jött valaki...

Halálsápadt arccal meredt az istálló ajtajára. Az öreg odament, kireteszelte, kikukkantott, majd szétnézett az udvaron, de semmit nem észlelt. A kutya békésen aludt a bejárat előtt, a zárt kaput őrizve.

– Nem jár itt senki – jött vissza Kálmán bácsi. – Feküdj le és aludd ki magad, Pista.

– Nem hallja kend? Én megint hallom. Mintha léptek közelednének.

A gazda megragadta a vasvillát. Ez volt egyetlen fegyvere. Mindketten az ajtóra irányították rémülettől kocsányos tekintetüket. Félelem ült az arcukon. A kisbíró egész testében reszketni kezdett. A léptek csoszogva közeledtek, majd megálltak az istálló ajtaja előtt. Klattyant a zár, az ajtó lassú nyikorgással kitárult.

Kálmán megkönnyebbüléssel eresztette el a vasvillát, a felesége, Róza néni állt az ajtóban, pendelben, egy kendővel takarta be a vállát.

– Mit csináltok itt? – kérdezte, aztán elkapta a tekintetét, s a kezét az ajkához emelte, mert észrevette Horváth Pista meztelenségét, ami a rátekert pokróc alól is kivehető volt.

– Gyere be, s csukd be az ajtót! – kapott utána a férje, s erősen megragadva behúzta az istállóba. A kutya is besomfordált a lába mellett.

– Krisztusom! Szűzmáriám! – sopánkodott az asszony a szemét forgatva.

– Ne óbégass! Még meghallja valaki.

– Ki ez az ember? – mutatott Róza a priccsen már lassan átmelegedő kisbíróra.

– A temetőből szökött. A sírból. A partizánok kihajtották a falu népét és lelődözték. Köztük volt ő is. A Horváth Pista. Nem ismered a kisbírót?

– Úristen, Pista! Te lennél? Meg se ismertelek volna! Kegyelmezz, szentlélek!

– Hagyd most ezt. Főzz inkább egy teát. Én meg hozok valamit a rosszabb gúnyákból. Öltözzön fel. Aztán majd meglátjuk. Üzenni kéne a feleségének. Te majd reggel elszaladsz hozzá. Most menj, hozd a teát!

2.

Az asszony riadtan engedelmeskedett. A gazda és a kisbíró közben szótlanul ült egymás mellett a priccsen. Nem volt miről beszélniök. Vannak pillanatok az ember életében, amikor jobb, ha nem beszél! Ez ilyen pillanat lehetett. A legsúlyosabbak és a legszörnyűbbek egyike, ami az élete során az embert elérheti.

Kifosztottnak, üresnek érezték magukat a fojtó, szinte torokszorongató füstben. Rossz, kapadohányt szívott a gazda, ő maga vágta, fináncot nem látott levelekből a kisszéken a konyhai késsel. Még nedves volt most is, s emiatt, mintha erős, durva marka lenne, úgy fojtogatott. A keserű füstöt leöblítették pálinkával, aminek ereje átjárta a testüket, elzsibbasztotta fel-feltörő érzéseiket. Akár a fájdalomcsillapító. De a fájdalom azért csak élt bennük továbbra is, olyannak érezték kifosztott mivoltukat, akár a lyukas köcsög, amelynek már se funkciója nem lehet többé az életben; se öröme, se vigasztalása soha.

Most döbbentek csak rá arra, hogy elvesztették a háborút. Nem ők ketten, s nem a temeriniek, hanem a magyarok; a haza, a szent föld, amelyhez életük minden rezdülése kapcsolódott. Most döbbentek csak rá, hogy értelmetlenné vált hirtelen az életük: üressé, feleslegessé. Ez a mai mészárlás, s ami ezután következik az újra rájuk szakadó rabságban, már csak a következménye csupán a háború elvesztésének.

Ittak és hangtalanul sírtak. Horváth István, a kisbíró szipogó hangon szólalt meg a félhomályban, miközben könnye csorgott fürtökben.

– Én eddig sose tudtam, milyen édes érzés az, hogy az ember magyar. Csak álmodoztam mindig a magyarságról. Én itt születtem, itt jártam iskolába is. Soha én Magyarországon nem voltam. Csak hallottam róla mesélni. Aztán eljöttek hozzám is a magyarok. A haza értem jött. Lennék inkább félkarú, nyomorék, csak itt maradt volna örökre velem. Vagy haltam volna meg. A többiekkel. Hogyan tudok én ezután élni? És miért éljek? Pusztultam volna ott, velük együtt a gödörben... Mert nekünk magyaroknak csak a temető árka jut!

– Bízni kell – nyögte a gazda és érződött a hangján, hogy ő is küszködik a sírással.

Rozi néni közben nesztelenül benyomta térdével az istálló ajtaját és benyomult az így támadt résen, kezében egy nagy bögre teával. A kisbíróhoz ment, aki reszkető, hideglelős remegéssel vette át tőle az ibriket. Előbb beleszagolt, aztán megkóstolta. Forró volt, csak lassú kortyokban itta, s ettől egész teste átmelegedett.

Az asszony nem ment vissza a konyhába, és velük maradt az istállóban a kutya is. Csend volt hosszú ideig.

Aztán egyszerre csak félni kezdtek. Elsőnek a kutya kezdett el remegni. Az ajtóhoz futott és felvonított.

– Oltsd el a lámpát! – intett erélyesen a gazda, s az asszony lerúgva papucsát a lámpához futott, majd elfújta. Érezni lehetett az istállóban a petróleum és a füstölgő lámpabél bűzét. Az egyik tehén felnyögött, majd nagy toccsanással kiadta magából a táplálék maradványát. Ennek a szaga csípősen terjedt szét az istállóban.

Rozi visszabotorkált a priccshez a sötétben. Máté közben szuszogva, maga körül tapogatva megkereste a vasvillát. Vártak. A kutya később megnyugodott és az ajtót kaparta: ki akart menni az udvarra. A gazda résnyire kinyitotta előtte, mire kisurrant és hangos csaholással körülfutotta a portát. Aztán visszatért, mint Noé galambja a jó hírrel és zöld ággal: nincs senki az udvaron, nem ólálkodik idegen a kertek alatt.

– Meggyújtsam? – tapogatott az asszony keze gyufa után az ablakpárkányon.

– Gyújtsd! Vagy tán az inadba szállt a bátorság? – nevetett rekedten Máté, de a fénynél mikor egymásra tekintettek vizslatva, látták, hogy mindannyian sápadtak és remeg a szájuk széle. A nyugalmat ismét a pálinka hozta meg.

– No, nem virrasztunk, hál Istennek nem vagy halott! – szólt a pálinkától böfögve a gazda. – Aludd ki magad, holnap te is másképp látod a világot.

– Ha még lesz világ, amiért érdemes nekünk, magyaroknak élni! – keseredett el Horváth, aztán hirtelen újra kitört belőle a sírás artikulálatlanul, hüppögve.

– Menj be! – parancsolt asszonyára a gazda, mire Rozi csendben kilopakodott. – Te is! – rúgott a kutya felé. Aztán rátolta a reteszt az ajtóra, s nekidöntötte a hátát. – Úristen! Úristen! – szakadt ki belőle. – Mit tettél velünk?

3.

Másnap nyomban virradat után Máté legelőször körüljárta az udvart, gyanakodva betekintett a fészer alá, kiment a kertbe is, szétnézni, vetett közben a malacoknak egy maréknyi kukoricát, a moslékot majd

az asszonytól kapják meg később, s csak azután verte meg öklével az istállóajtót. De a szokottnál csendesebben.

– Ki az? – kérdezte egy idő múltán Horváth alig érthetően.

– Hát ki lenne? Azt hiszed, érted gyüttek? – próbálta tréfára fogni Máté, de fanyar volt az arca, s rémület csikordult a hangjában.

Amikor Horváth beengedte, gyorsan visszareteszelte az ajtót és megkérdezte:

– Nem tud kend semmit?

– Semmit – vonta meg a vállát. – Majd ha megetettem az állatokat, elballagok a boltba. Egy kicsit körülszaglászok. Addig maradj már nyugton. Nem keres téged senki. Hallod? Üzenjek a feleségednek?

– Megáldja kendet az Isten! Üzenje meg neki, hogy élek. Azóta lehet, hogy felakasztotta magát bánatában. Azt se tudja, hol vagyok. Küldhetne valami rendesebb ruhát, hogy felöltözzek. Melegebb holmit. Nem hordhatom a kendét. Hogy nézek ki benne? – Perdült meg komikus mozdulattal Máté előtt.

– Csak ne bohóckodj, Pista. Tegnap még nagyon el voltál kámpicsorodva!

– Ne haragudjon kend, azt hiszem, elvesztettem az eszem. Hát ki lehet ezt bírni?

– Ne gyötörd magad, segíts inkább almozni. A trágyát majd én kitolom a ganédombra. Az utcai kaput addig zárva tartom. Ne félj, nem gyün ide idegen.

Hirtelen elhallgatott, mert nyikorogva nyílt az ajtó. Rozi bújt be, köténye alatt szalonnát és jókora darab kenyeret hozott.

– Hoztam egy kis reggelit. Később majd főzök teát. Hol az a bögre, kint felejtettük az este.

Vitte az üres bögrét, a gazda meg kitolta a trágyát, miközben a kisbíró széthányta és elterítette a friss almot az állatok alatt. Elvégezve a rábízott munkát, nekilátott a reggelinek. Később megérkezett a tea is. Amikor a gazda távozott, gondosan rácsukta az istállóajtót.

– Reteszeld be, belülről, majd kopogok, ha visszajöttem. A kutyát se engedd be, Pista!

Horváth az ajtóra tapasztotta a fülét. Így figyelt egy ideig lélegzetét is visszafojtva. Hallotta, hogy nyikorog az utcai kiskapu: Máté elindult a faluba, hírt vinni, szétnézni és ha lehet, hírt hozni, felmérni

a helyzetet. Még az is megfordult a fejében, amint prémes téli bekecsében, suba-sapkájával a fején a piactér felé ballagott, hogy talán csak lázálom, amit Horváth mesélt neki a temetői tömegkivégzésről. Oda mehetne most, mert ha balra fordul az első sarkon, egyenesen kiér a temetőhöz. De nem mert arra menni.

A Brachtl-féle kocsmánál megállt, toporgott, azon tűnődve, talán bemehetne, de hiába rázta meg a kilincset, zárva találta. Ment hát tovább s ahogy tekingetett, észrevette; szinte csak egyedül van az utcán. Minden kapu zárva. Kihalt volna hirtelen a falu? Vagy lehet, hogy nemcsak a temetőben gyilkoltak a partizán-fegyverek, hanem a házaknál is? A rémület nyilallt belé. Elfulladó lélegzettel ért ki közben a fő utcára, a Péter-féle rőföskereskedés előtt megállt. Nem volt mit néznie a kirakatban, mert üres volt teljesen, de azért csak álldogált ott, s mert annak üvegéről visszaverődve tisztán látta, ha mozgás volt a szemközti községháza épülete előtt. Figyelte: három partizán lépkedett hanyag nemtörődömséggel a lombjukat hullató fák alatt, vállukon puska lógott, övükben meg kézigránát. Egyikük lábán új csizma volt, magyar bürgerli, friss szerzemény. Hadizsákmány, valamelyik tiszt lábáról húzhatta le.

Újvidék felől egy gépkocsi közeledett hangos pöfögéssel. Öreg motorja eregette a füstöt. Nem állt meg, tovább robogott Óbecse felé. Különben csendes és riadt volt az utca. Megszeppent házak sora a ködös reggelben, morcos és csukott ablakok, öklüket rázó, lombjukat vetkező fák, amelyek rémülten kapaszkodnak abba a földbe, amely két napja már nem magyar föld többé.

Néhány házon vörös csillagos jugoszláv trikolór lógott ázott rongyként. A füst nélkül égő, vörös lombú fák alatt még ott feketéllett a tegnap elégetett, szalmabábú maskarának öltöztetett maradványa. Ezt hordták körül a faluban a kommunisták német egyenruhában, Hitlernek álcázva, majd széttépték, a földbe taposták, s végül felgyújtották. Így szabadultak meg vad dühüktől. Utána táncra kerekedtek, de akkor még csak részeg tivornyával, nem gyilkos gyűlölettel, ami később forgószélként elkapta őket.

Máté fázósan összébb húzta magán a kabátot, majd leszegett fejjel átment a községháza oldalára, s a Kastély utca felé tartva átvágott Horváth fogorvos rendelője előtt. Tudta, merre lakik Hor-

váth kisbíró, oda igyekezett először, hogy beszéljen a feleségével.

Mielőtt bement volna az egyszerű parasztházba, amelynek zöldre volt festve a kapuja, körülnézett. Nem látott senkit az utcában. Lenyomta a kilincset, de a kapu zárva volt. Öklével megverte, s várt. Aztán amikor nem jelentkezett senki, az ablakhoz osont és azt kocogtatta meg. Valaki meghallhatta, mert alig észrevehetően megrebbent bent a függöny. Kikémlelt a résen a kisbíró felesége. Arca torz volt a rémülettől.

Néhány perc múlva nyílt a konyha ajtaja, papucsklattyogás közeledett a gangon, majd kinyílt a kiskapu is. De csak egy résnyire.

– Engedj be, hírt hoztam Pistáról!

– Kicsoda kend?

– Máté Kálmán vagyok, nem ismersz? Engedj már be, nem szeretném, ha meglátnának.

Az asszony szélesebbre tárta előtte a kaput. Máté besurrant rajta és egyenesen a konyhába ment. Az asszony izgatottan követte. Nagykendő volt a fején, arca sápadtságán látszott, hogy álmatlanul töltötte az éjszakát. Szeme dagadt vörös volt a sírástól.

– Mit tud kend? – kapaszkodott Máté prémes bekecsébe. – Milyen hírt hozott? Meghalt?

– Megmenekült, hála Istennek! – sóhajtott egy nagyot ő is megkönnyebbülve, hogy átadhatta végre az üzenetet.

– Többen mesélik, hogy látták, azok között, akiket kihajtottak a temetőbe. Ott meg mindenkit lelőttek.

– Kihajtották, de neki sikerült elmenekülnie. Kimászott a gödörből, a sírkeresztek között egérutat nyert, aztán bebújt nálam a szalmakazalba. Én leltem rá az éjszaka. Nincs annak semmi baja az ijedségen kívül, elhiheted. Azé gyüttem ilyen korán, hogy elmondjam neked lányom.

Az asszony sírni kezdett, fel-felcsukló zokogás rázta a testét és csak úgy záporozott szeméből a könny.

– No, üljön mán le – tolt aztán oda egy széket Mátének, amint kissé megnyugodott. – Ne vigye el az álmom. Rossz éjszakám volt. Azt hittem, nem látom többé szegény férjemet. Mit vétett az a szelíd, jó ember? Kinek volt ő útjában?

– A magyarsága volt a bűn. Mert az most halálos bűn. De ne sírj mán.

Inkább szedj össze néhány ruhadarabot, mert meztelenül futott be hozzám.

Jaj istenem! Azt se tudom, hol az eszem.

– Akármi jó most neki. Csak hogy ne fázzon. Mondd csak – fogta halkabbra a hangját, miközben körültekintett, mert még a falnak is lehet füle –, azóta nem keresték? Nem járt itt senki tegnap vagy az éjszaka?

– Az ég világon. Csak a szomszédasszony, aki hozta a szörnyű hírt.

Már futott is, s néhány perc múlva nagy asztalkendőbe kötve cipelte a batyut, tele ruhaneművel.

Máté a fejét csóválta.

– Nem lesz így jó. Hogy vihetem végig a falun ezt a nagy batyut a vállamon? Mit szólok, ha valaki megkérdi, kinek viszem? Feltűnő lenne.

– Hát mit tegyek?

– Gyömöszöld be egy szatyorba a legszükségesebbet. Később meg hozd utánam, amire még szüksége lehet. Vagy lehet, hogy ő maga gyün majd haza hozzád az éjszaka...

– Csak nehogy valami baja essék, ha már megmenekült... Nem volna jobb, ha én mennék inkább kendhez?

– Megbeszélem vele – indult a szatyorral, amelybe az asszony belegyömöszölt egy öltöny viseltes ruhát, meg mellé inget, zoknit, pulóvert. – Cipőt nem tettél? Cipője sincs ám! Valami bocskorfélét legalább.

Mielőtt kilépett az utcára, résnyire kinyitotta a kiskaput és kikémlelt.

Senki nem járt az utcán.

4.

Molnár András felesége is hasonló riadalommal tekintett ki többször is aznap reggel a kiskapun. Egy szikrányit sem aludt az éjszaka, ébren várta haza az urát. Hallotta a géppisztolyok kelepelését is a temetőből, majd a lovak kétségbeesett nyerítését a templom irányából, később harmonikaszó hirdette a szerbek vidám mulatozását, énekeltek és

lövöldöztek egész éjszaka, vad orgiával ünnepeltek a szörnyű népirtást.

Kitekintett a kiskapun, de senkit nem látott az utcán, mintha kihalt volna hirtelen a falu. Vagy mindenkit agyonlőttek? – szúrt a szívébe az iszonyat. Nem, ez szörnyű képtelenség, próbálta vigasztalni önmagát, de sikertelenül.

Szorongva húzódott vissza. Sokáig állt az udvaron, hátát a kapunak támasztva, mintha várna valamit. A kutya a lába elé ült és ránézett hűséges szemével. Nem állhatta: lehajolt és megsimogatta a fejét. Eddig sose szokta ezt. A kutya boldogan vakkantott.

Veronka aztán óvatos léptekkel, mintha tartana valamitől, a hátsó udvarba osont. A szárkúp mellett elhaladva a szomszéd kerítéséig ment, áttekintett Bujdosó udvarába, de ott semmi mozgást nem észlelt. Csend volt a másik szomszéd, Csévári András udvarán is.

Leült a gangon álló kispadra és kezét ölébe ejtve, üres lélekkel várakozott valamire. Figyelte a főutcáról érkező motorberregést, a füléhez csapódott egy sebesen haladó kocsi kerekeinek zörgése is. Aztán megint semmi, a csend egyre nyomasztóbbá vált, önmagában is érezte rettenetes súlyát. Mi történhetett Andrással? Kitől kérdezheti meg, ki látta?

Olyan volt, akár az alvajáró, tette a dolgát, vetett a baromfinak, begyújtotta a tűzhelyet, krumplit hámozott, vizet tett fel a tűzre egy fazékban, moslékot kevert a hízóknak, vetett szárat a tehenek elé, de az esze másutt járt.

Csak délután tudta meg minden kétséget kizáróan, hogy András nem volt azok között, akiket a temetőbe hajtottak. Nyiszom lánya zörgetett be hozzá délután, az apja küldte, s ő hozta a hírt. De hát akkor hol van, Szűzanyám? Munkára hajtották volna a többiekkel és nemsokára hazaengedik? Letérdelt és könnyes szemmel adott hálát az Istennek, aki lám, mégis rávetette a tekintetét, nemhiába járt templomba és tartotta be a parancslatokat. Isten megsegíti a hozzá fohászkodó tiszta lelkűeket.

És lehet, hogy a kommunistákat, az istenteleneket pedig megbünteti? Bárcsak így lenne! – sóhajtotta kissé megkönnyebbülve. Betipegett a konyhába, s bár világos nappal volt, meggyújtotta a szentelt gyertyát. A kutyaugatás azonban kicsalta újra az udvarra. A kis Bence, a csángó

gyerek közeledett a kert felől, amerre András a múltkor kiengedte, hogy ne lássák. Magához ölelte, megsimogatta maszatos arcát. A gyerek szeme riadt volt, a szájaszéle szinte szederjes. Forgatta a szemét, mint aki mondani akar valamit, de nem mert megszólalni. Nem értette meg, csak később, hogy mi a baja.

Egy perc múlva megjelent két partizán ugyancsak a hátsó udvarban. A gyerek után jöttek, őt küldték maguk előtt, s a szerencsétlennek sorra meg kellett mutogatnia azokat a házakat, ahol kapott valami élelmet. Most vette csak észre Veron, hogy véres a gyerek szája, felrepedt a bőre, bizonyosan ütlegelték ezek a megátalkodottak.

A partizánok nem tudtak egy szót se magyarul, de Veronka megértette, mit beszélnek maguk között, s tudta azt is, hogy nem kegyelmeznek neki. Marconák voltak, dühösek, az egyiknek korbács suhogott kezében. Azon se csodálkozott volna az asszony, ha végigvernek rajta. De ehelyett csak dühösen rámordultak:

– Szedelőzködj, indulunk!

– Én nem megyek sehová – makacskodott. – Nem csináltam semmit. Nem ég le a pofájukról a bőr, bezárják azokat a szerencsétlen szegény székelyeket és éheztetik őket? Én szégyelljem magam, mert adtam nekik egy kis élelmet?

– Zabranyeno! Zabranyeno! – ismételgette az egyikük, a jobb arcú. – Tilos dolgot cselekedtél. No, szedelőzködj, téged is közéjük visznek.

Bece Jóska, a csángó kisfiú hangos sírásra fakadt, elkapta a kezét és csókolgatta. Az asszony megsimogatta a haját.

– Ne sírj, aranyoskám. Nem lesz nekem semmi bajom! Kikaparom én ezeknek a disznóknak a szemét! Méghogy engem elhajtanak! Majd adok én nekik!

Hiába volt azonban a harcias fogadkozás, a két partizán nem sokat teketóriázott Veronkával, közös erővel karonragadta és kituszkolta az utcára. Ott már volt vagy tizenöt asszony, akiket összeszedtek, mert egy fél századnyi katona járta közben a házakat, maguk előtt terelve a csángó lágereseket. A gyerekeket, akik kiszöktek olykor, hogy élelmet szerezzenek, s megmentsék ezzel szüleiket vagy testvéreiket az éhhaláltól, mert a járeki lágernek a kegyetlen éheztetés szerzett országos hírnevet.

Az első napokban még fedél sem volt az ide terelt szerencsétlenek

feje felett. Szögesdróttal elkerített, tocsogós legelőn zsúfolódtak össze az összefogdosott magyarok és az elkésve menekülő németek. Ide hozták a bukovinai székelyeket is, miután elvették tőlük kocsijukat, lovukat, minden élelmüket.

Voltak a tábor lakói között karonülő csecsemők is, anyjuk féltőn ölelte magához síró gyermekét, aki napok alatt meghalt, mert az anyja elapasztott s a sírástól elkékült arcú csecsemő hiába marcangolta a mellét. De mitől is lett volna teje?

A halottakat a hozzátartozóknak kellett eltemetni: kaptak ásót és lapátot, s kijelölték az ideiglenes temető helyét is a tábor egyik sarkában, a szemetesgödrök mellett. Koporsó nem volt, lepedőbe csavarták a halottat, vagy piszkos pokrócba, az asszonyok kendőjébe. Sírjuk mellé keresztet nem szúrhattak, hogy feljegyezzék rá a halott nevét. Harang se szólt, gyertyát se gyújthattak, mert nem volt nekik. Az apa vitte a halottat a karjában, felmutatta az égnek, Istennek, aztán térdre ereszkedve gyengéden beleengedték a gödörbe.

Előfordult, hogy másnap az anyát is oda temették mellé: a szíve szakadt meg bánatában. Vagy éhen pusztult ő is? Orvosa nem volt a tábornak.

Mire Veronika feleszmélt, már a rikácsoló, hangosan lamentáló asszonyok gyűrűjében találta magát az utcán. Ment volna vissza akár erőszakkal is, legalább egy fél órára, ha már el kell mennie, hogy ellássa az állatokat, körülszaladja még egyszer az udvart, kertet, vizet készítsen a hízók vályújába, hogy bezárja a pincét, kamrát, szobát, meg az utcai kaput is, nehogy valaki távollétében kifossza a lakást. Ebben a cudar világban minden elképzelhető. Bízott azonban abban, hogy a Csévári szomszéd vigyáz majd a házra és az állatokat is ellátja.

Elindult a hangos, sikoltozó, szidalmakat kiáltozó asszonyok izgatott csoportja Járek felé. Amikor a városháza elé értek, a Kastély utcából csatlakozott hozzájuk még egy kisebb csoport, azok között voltak férfiak is. De, mint később kiderült, őket nem a csángó magyarok etetéséért hajtották a járeki lágerbe, hanem azért, mert asszonyaik lefestették a falakra írt jelszavakat. Ezt pedig szabotázsakciónak minősítették.

Amint elfoglalták a községet, együtt érkezett a hadsereggel egy külön részleg is, festőkből állt, s azoknak az volt a feladata, hogy a

fehérre meszelt házfalakra jelszavakat pingáljon. Ilyeneket: Smrt fasizmu, sloboda narodu! Halál a fasizmusra, szabadság a népnek. Meg: Éljen Tito! Éljen a Szovjetunio! Éljen az AvNOJ! Le az árdrágítókkal! Vesszenek a németbarátok! Világ proletárjai egyesüljetek! No, meg hasonlók; éltettek hősöket, ismeretlen nevek kerültek a falra piros festékkel felmázolva, hogy okuljon a nép.

Ezeket a feliratokat egyesek lemeszelték, mert bántotta a szemüket és sértette jó ízlésüket. Emiatt hajtották most a Kastély utcaiakat a járeki lágerba. Megfuttatták őket, a temerini vasútállomástól a járeki malomig szaladniok kellett, ahogy csak erejük bírta. Az idősebbek elszédültek, összecsuklottak, azokat korbáccsal ugrattak fel a földről.

Dél körül ért a megszalasztott, megtépázott, lihegő sereg a járeki lágerbe. Ekkorra már összeeszkábáltak három nagyobb fasufnit, ezeknek teteje is volt. Belül emeletes ágyak álltak egymás mellett. Kettőben csak aludtak, a harmadik volt az ebédlő, de csak névleg, mert abban ebédet ugyan senki nem kapott. Csak így nevezték, talán gúnyolódásból, csúfolásként, hiszen asztal sem állt bent. Oda bemehettek az emberek, ha esett az eső. S az gyakran esett. Ruhájuk átázott, büdösek voltak, szinte párologtak. Összezsúfolva álltak, csoportokba verődve, mert ülőalkalmatosság nem volt ebben a barakkban, a szükségüket a sarokban végezhették el a többiek szeme láttára. Bűz volt és áporodottság, fojtott ködszerű pára lebegett az emberek feje fölött. A földre, az ázott sáros fűre, amelybe bokáig besüppedt a lábuk, le nem is ülhettek volna, mert hideg volt a talaj. Egymásba kapaszkodtak. Valakinek az az ördögi gondolat ötlött eszébe, hogy átneveli ezeket a megátalkodott fasisztákat. Szerb nyelven hangszórón keresztül tartottak nekik felolvasást Marx Tőkéjéből, Sztalin és Lenin műveiből. Többségük nem is tudta, miről van szó.

Aki összeesett, azt kivonszolták, lefektették a szabad ég alatt, nem engedtek hozzá senkit. Ott haltak meg az idősebbek éhen, nem jajveszékelt senki közülük, összeszorított szájjal várták a halált. Egy idős asszony olvasót morzsolgatva hangosan mondta folyton a Miatyánkot, s utána az Üdvözlégy Máriát, majd a Hiszekegyet imádkozta.

Amikor a temeriniek csoportja kiért, betuszkolták őket az amúgy is zsúfolt hármas számú barakkba. Éppen Sztalin műveiből tartott felolvasást egy szemüveges partizán. Vele egyidőben az Üdvözlégyet

mondta egy asszony németül. Szakadatlanul imádkozott, elhallgattatni se lehetett, éjjel is mondta az imát, ő volt az, aki tegnap temette el a kislányát. A karjaiban halt meg. Olykor, ha egy kis szünetet tartott, két ima között, akkor az Isten haragjának lesújtásáért rimánkodott, de az Isten csak konokul hallgatott, vagy talán elköltözött erről a vidékről? A magyarokkal ment?

Veronka szíve egyre jobban összeszorult. Amikor elindult a menettel Temerinből, még nem számolt tettének következményével, hiszen nincs olyan bíró a föld kerekségén, aki őt alamizsnaadásért elítélhetné, ilyen törvény nem létezik. De amikor látta a tábor szörnyű állapotát, s érezte, hogy ezek nem ismernek irgalmat, megrémült. Ismerős után kutatott, de csak az utcabélieket ismerte, közöttük Sós Pannát, aki a csángó gyerekeknek mákoskalácsot adott, meg ott volt Zsúnyi Panna néni, aki átkozódott és szidta a kis Bece Jóskát. Merthogy ő soha senkinek, még a koldusoknak se adott alamizsnát, bezárta előttük a kaput! A Jóska gyerek bizonyosan összetévesztette valakivel az utcában.

Szemtanúja volt a láger rémült népe annak is, hogyan kapták el ismételten a tüskésdrót alatt átmászó gyerekeket, amikor azok aznap esetefelé visszaértek egy zsáknyi élelemmel. Hárman vonszolták a nehéz zsákot, amelyet a partizánok nyomban elkoboztak tőlük. Nem osztották szét az éhezők között. Tiszakálmánfalváról gyűjtöttek aznap élelmet a gyerekek, ott is sok magyar élt. Diadalittasan csaptak le az őrök az élelemmel visszatért gyerekekre, nagy rikoltozással korbácsolták meg őket.

Máshonnan már nem számíthattak élelemre a székelyek, csak Temerinben és Tiszakálmánfalván éltek a környéken magyarok; Kátyon alig voltak, s azok is elmenekültek, Titel messze volt, a szomszédos községeket pedig szerbek lakják, azok portájára meg dehogy merészkednének be!

– Ne bántson, bácsi, az Isten áldja meg! A mamámnak hoztam! Ne vegye el! – hallották az egyik csángó gyerek rimánkodó sikoltozását. Most jött ő is Tiszakálmánról, kapott ott kenyeret, kolbászt, de a partizánok megtalálták az ingbe rejtve, s elvették tőle, őt meg megkorbácsolták. A kolbászt persze később ők maguk fogyasztották el jó étvággyal.

Volt egy debella női partizán, nem lehetett tudni, milyen rangja van, hatalmas vörös csillagot tűzött a mellére és a sapkájára, ő volt a legvadabb a katonák között. Mindennap bement a hármas barakkba, hóna alatt hozta tábori székét, leült, s előszedte az elemózsiát. Az éhes emberek előtt evett, hogy ezzel is kínozza őket. Lassan falatozott, hümmögött hozzá, szagolgatta közben a kenyeret, a húst, a kolbászt, krákogott, utána meghúzta a kulacsát. A táborlakók csak reggelenként kaptak egy csajka vizet.

Ez a Mirjana nevezetű hercegovinai amazon válogatott kínzásokat agyalt ki. Ha esett az eső, az asszonyokat kikergette a szabadba. „Fürdőzés helyett!" – nevetett kajánul. „Rátok fér, büdösek vagytok!" – kiabálta szétfolyó piszkos hajjal a vállán.

Veronka nyomban megérezte, hogy Mirjana gonosz teremtés. Amikor az körülhordozta a tekintetét „nyája" fölött, ahogy ő maga nevezte a láger lakóit, akkor ő elfordult, mások háta mögé rejtőzködött, nehogy megakadjon a szörnyeteg szeme rajta. Az első napokban ez sikerült is neki, de a harmadik nap, amikor már mindenki támolygott az éhségtől, egyszerre csak elébe toppant a partizánnő.

– Te hová valósi vagy? – kérdezte tőle rossz magyarsággal. Amikor Veronika megmondta, tettetett részvéttel megkérdezte. – Éhes vagy?

– Nagyon! – kapott a szón az asszony, és a többiek, akik hallották a beszélgetést, nyomban körülfogták őket. Azt hitték talán a jámborak, hogy kenyeret kapnak.

– Gondolj arra, amit ezeknek a csángóknak adtál! – mondta pöffeszkedve a nő. – S edd meg azt képzeletben! Amíg abból tart, nem kapsz még hideg vizet se!

Volt nála egy játékostor. Szíja vékonyka volt, csak suhogott, de nem csípett a bőrön. S nyoma se maradt. Ezzel legyezgette, ahogy ő mondta, a báránykáit a kedves tábornak. Mindenkit meglegyintett vele, az asszonyok arcába nagyobbat csapott. A férfiakkal nem törődött annyira, azok nem rá tartoztak. Ő a női foglyokra felügyelt.

A harmadik nap betévedt a lágerba egy ázottszőrű, sovány macska. Nyávogott, s a gyerekek megfogták. Sokaknak talán eszébe ötlött az a lehetőség is: meg lehetne enni a macskát! Már piros karikák ugráltak a szemük előtt az éhségtől, akik régebben a láger lakói, menni se tudtak, olyannyira elgyengültek a kényszerű koplalástól.

Mirjana kiragadta az egyik gyerek simogató kezei közül a szerencsétlen állatot, amely maga is éhes lehetett, mert folyton nyarvogott. Szorongatta a kezében a rémült cicát, majd hirtelen ötlettel odaintett egy borostás arcú férfit.

– Hogy hívnak? – rivallt rá. Amikor az csak bambán bámult az arcába, belérúgott. – Azt kérdeztem, te fasiszta, hogy hívnak? Mi a neved? Nem érted?

– Dobosi Mátyásnak hívnak. Nem vagyok fasiszta.

– Ne pofázz, mert kinyírlak! Ha én mondom, akkor fasiszta vagy. Megértetted?

A szerencsétlen Dobosi, aki temerini béres volt, dadogott valamit, s el akart tűnni szem elől, de Mirjana megragadta gyűrött kabátját.

– Hozzatok egy erős spárgát! No, ki szalad spárgáért? – kiáltozta. Nem mozdult senki. Tudták nyilván, hogy valami gonoszságon töri a fejét. De különben is, kinek volt ott spárgája? Honnan szerezhetett volna?

Végül az egyik partizán kerített valahonnan egy méternyi cukorspárgát. Azt hitte mindenki, hogy a macska nyakára akarja kötni. Talán meg is fojtja az ártatlan, nyivákoló állatot. De Mirjana nem a macska nyakára hurkolta a spárgát. Egészen más terve volt, pokolian gonosz dolgot eszelt ki.

A macskát Dobosi nadrágszárába dugta hirtelen mozdulattal, majd a spárgával erősen bekötötte a nadrág szárát. A partizán-őrök, akik nyilván már nem először láttak ehhez hasonló cirkuszi mutatványt, a hasukat fogták nevettükben. Közben elkapták Dobosi karját is, nehogy az megszökjön. Jó szórakozás ígérkezett.

A nadrágszárba dugott macska menekülni szeretett volna, karmolt, harapott, szörnyű kínokat okozva ezzel a szerencsétlen Dobosinak. Hogy még jobban megvadítsák, rikoltoztak, Mirjana meg a kis ostor nyelével az állat fejét verte a nadrágon keresztül, mire az teljesen megvadult. Dobosi fájdalmában üvöltözni kezdett, vetette volna le a nadrágját, kapkodott a szára felé, hogy kioldja, de azt nem engedték meg neki a partizánok. Csak amikor már elvágódott, s a földet kaparta kínjában, akkor sikerült kibújnia a nadrágból. Letépte a spárgát, aztán, mivel a macska csak nem bújt elő, levetette magáról a nadrágot. Lába merő egy vér volt. A szemében könnyek gyülekeztek, arcán a fájdalom

és a megdöbbenés iszonyata, ha nem türtőzteti haragját, talán jóváthetetlen lépésre szánja el magát, s nekiugrik a partizánnőnek, hogy megfojtsa. Mindenki szerint ez lett volna a helyes megoldás ebben a helyzetben. Csakhogy eszébe jutott a családja, kis temerini háza, s inkább arccal a földre vetette magát, belevájva tíz körmét a nedves, ázott gyepbe.

Mással nem borogathatták: körmükkel szaggatták fel a nedves, hideg füvet az emberek, hogy rárakják vérző, összekarmolt, összeharapdált lábszárára. Ez hűtötte egy ideig. Amikor átforrósodott, újat raktak rá. Orvos nem volt, mert minek oda orvos, ahol az a cél, hogy minél több beteg minél előbb meghaljon?

A negyedik napon engedték el Molnár Andrásnét, s vele a többi temerinit is. Felsorakoztatták őket, s miután a lelkükre kötötték, hogy amit itt láttak és tapasztaltak, azt soha senkinek egy szóval el nem árulhatják; kitárták előttük a kapukat. Velük együtt néhány csángó gyerek is kiszökött, nem törődött velük senki. Aznap már a negyvenedik sírt ásták a tábor északi részében. Akik itt meghaltak, azokról nem kellett senkinek se elszámolni. A történelemnek se eddig. Talán még mindig várják őket haza valahol reménykedve.

Veronka több társával összefogódzva indult el a faluba vezető úton. Nem volt nagyobb a távolság öt kilométernél, de nekik ezt is nehéz volt most megtenniök, annyira legyengültek a táborban. Egyetlen egy falatot se kaptak enni a három nap alatt. Szédelegve, erejük utolsó megfeszítésével vonszolták magukat egymásba kapaszkodva, egymást segítve, támogatva. Az állomás után, a Kovács Gazsi házának kapujában egy idős asszony állt, az vizet hozott ki nekik, aztán száraz kenyeret osztott szét közöttük könnyes szemmel.

– Az Isten irgalmazzon nekünk! – sírdogált, miközben osztotta kötényéből a kenyeret. – Megvert bennünket a sors, magyar testvéreim! Elfordította rólunk a szemét az Atyaisten! Elpusztulunk valamennyien, majd meglássátok!

Tömték magukba a száraz kenyeret, itták rá a hideg kútvizet, amit az asszony kékzománcos kannában hordott ki nekik. Olyanok voltak, akár a barmok. Megcsapta őket a kommunizmus fennkölt szelleme.

Veronka aztán minden erejét összeszedve előre sietett, a sarokról már szinte futva tette meg az utat a házig. Belekapaszkodott egész

erejéből a kilincsbe, rázta, de a kapu zárva volt. Nekidőlt a kapufélfának. Azt hitte, hogy mire hazaér, akkorra András már otthon várja. Nyilván a szomszéd, Csévári zárta be a kaput riglire, belülről. Az asszony átmászott az alacsony kőfalon, lehuppant, a kutya vonítva szaladt elé. Éhes volt az is, lehet, hogy a szomszédok nem adtak neki azóta se enni. A disznók sírtak az ólban, a tehén bőgött az istállóban. Tyúk azonban alig volt az udvaron, csak néhány vedlett baromfi ténfergett az üres vályú körül.

A baromfiállomány fele hiányzott. Tolvajok jártak a portán. A nagyobb jószágot nem merték elhajtani, az feltűnő lett volna, de a baromfit alaposan megdézsmálták. Elvitték a tömésre befogott kacsákat is. Könnyen bejutottak az ólba, nyilván a kerten át érkeztek. A szomszéd Csévári sajnálkozott, ő nem látott semmit, este ők mindig bezárkóztak Pannával, a feleségével, nem vették észre, hogy idegenek járnak a portán. A kutya nem ugatott. Vagy csak nem hallották?

Veronka összeszedett néhány friss tojást, leütötte, serpenyőben megsütötte egy kis szalonnazsírban, s azt ette, szinte falta. A száraz, penészes kenyérrel, mert abból még maradt egy darabka. De máris eltervezte, hogy estére lepényt süt magának. Később vizet melegített egy nagy fazékban és alaposan megmosakodott. Kegyetlenül fáradt volt, alig állt már a lábán, de azért a disznóknak kevert még friss moslékot.

5.

A temerinieket erős munkára fogták Csortanovcin. Rájuk volt bízva az új sínek lefektetése, nekik kellett rendbehozni és járhatóvá tenni az utakat, eltakarítani az összedőlt házak romjait, a szörnyű légitámadások rossz emlékét.

Olyan körülmények között dolgoztak, mint valaha az egyiptomi rabszolgák a piramis-építkezéseknél. Hajtották őket, mert mielőbb helyre kellett állítani a pályaudvar forgalmát, hogy összeköttetést teremtsenek Belgrád és Zágráb között. Az irányítást civilek végezték, akik emberségesebbek voltak a partizánoknál, ha tehették, akkor pihenőt is adtak nekik.

Kellett is, hiszen csaknem puszta kézzel dolgoztak, gépek nem segítették őket. Körmük letöredezett, bőrük lehámlott, kezük kisebesedett. A temerini magyarokon kívül néhány más vidékről oda terelt magyar is segített a munkában, de akadt tízegynéhány német is. Ezeket úgy fogdosták össze a partizánok az utak mentén, amikor elmaradtak valami miatt a csoportjuktól. Lesántult a lovuk vagy eltörött a kocsikerék. De akadt olyan sváb is, akinek egyáltalán nem állt szándékában elhagyni szülőföldjét és tiszta lelkiismerettel várta meg a partizánokat. Vesztére.

A jugoszlávok hamar eltanulták az oroszoktól a „malenkij robot" felkiáltással szentesített törvénytelen eljárást: a nemzetiségi lakosságot kényszermunkára hajtották. Még hálát adhattak az Istennek azok, akik fizetést ugyan nem, de tisztességes kosztot kaptak munkájuk fejében. Csortanovcin jutott minden napra fél kiló kenyér és meleg ebéd a gyűlölt magyaroknak. Voltak azonban olyan táborok, mint például a zombori, ahol halálra éheztették az embereket.

András mindennapi feladata volt, hogy a körletet rendben tartsa. Az iskolában maradt, amikor a többiek munkára vonultak kora reggel, nyomban teaosztás után. Délben nem kaptak ebédet, csak négy órakor ehettek, amikor visszaterelték őket az iskolaépületbe, amelynek kapuja előtt fegyveres őr teljesített szolgálatot éjjel és nappal. Kilépni csak engedéllyel lehetett, pecsétes papírral. Ilyen pecsétes papírt azonban ritkán adott ki a parancsnokság. Mégis sokan kijártak a faluba, körülszimatoltak, hozták a híreket, olykor bevásároltak, bár az üzletekben abban az időben alig lehetett valamit venni.

Az iskolaudvar hátsó részén álltak a vécék, ezek mellett még latrinát is kellett építeniök. Ha annak a tetejére felkapaszkodtak, elérték egy gacsos barackfa ágát, arra felhúzva magukat pedig átléphették a kőfalat. Egy lakatlan, romos ház udvarára jutottak így, s annak állandóan tárva-nyitva álló kapuján keresztül pedig egy mellékutcába. A faluban már bátran közlekedhettek, senki nem kért tőlük igazolást, a kutya se törődött velük.

Rendszerint azonban csak olyanokat küldtek ki bevásárlás, hírszerzés céljából, akik tudtak szerbül, s akikről feltételezték, hogy elég rátermettek, hogy kivágják magukat, ha esetleg bajba kerülnek. De a baj nem emiatt esett meg s csak jóval később.

Tisztálkodási lehetőségük nem volt, egyetlen pumpáskút állt az udvaron, aköré gyűltek, de rendszerint nem reggel, hanem amikor visszatértek a munkából. Amíg egyikük pumpálta a vizet, társa tenyerét alátartva megmosakodott. Pocskoltak, nagy tócsákat hagyva a kút körül, amíg el nem készült az ebéd, ami egyben a vacsora is volt. Csak egyszer kaptak enni, akkor elég bőségesen, majd minden nap volt hús, olykor igaz, alig megrágható bivalyhús. A menü mindennap majdnem ugyanaz volt, a húst belevagdosták a kondérba, felöntötték, megsózták, megpaprikázták, beleszórtak néhány szakajtó krumplit, s megfőzték. Ha híg volt, akkor levesként ették, ha sűrűbbre sikerült, akkor kinevezték paprikásnak.

Mindenkire fél kiló kenyér jutott naponta. És kaptak olykor marmeládét is. Ezt a szakácsok félrerakták, ezt adagolták ki a keserű tea mellé reggelenként. Vacsorára a maradék kenyeret majszolták el, már az persze, aki nem ette meg addig. Nagyobb részük már délre elfogyasztotta.

A két szakács, Kispéter István és Jani Dávid minden várakozáson túltett. Egyszer friss lepénnyel is meglepte az internáltakat. Máskor vacsorára kukoricamálét főzött, persze lopott kukoricából. A lepényt is lopott lisztből sütötték, nyílt láng fölött, nagy pléhlapátokon. Volt a falu végén egy ötemeletes gőzmalom, amely ugyan most nem őrölt, de törött ablakain át bemászva két ember egy este kíváncsiságból végigjárta emeleteit és talált még vagy három zsák lisztet az egyik garat mellett.

Apródonként elhordták. A munkába járók is mindent összeszedtek, ami a határban eléjük került, hordták haza a zsebükben a felásott cukorrépát, krumplit, csöveskukoricát. Kispéter István bácsi ezt egy külön tanteremben gyűjtögette. Keservesebb napokra.

Kezdtek berendezkedni a körletben, beosztották egymás között a mosást, kijelölték azokat, akik kiszökhetnek a kerítés falán a faluba, András is bizalmat kapott, bár szerbül alig tudott. Rábízták, hogy vegyen részt a malomban talált liszt hazahordásában. Csak kilónként tudták kicsempészni, mert feltűnő lett volna nagy liszteszsákkal a vállukon megjelenni az utcán, hiszen abban az időben nyomorgott a nép, senkinek sem volt lisztje. A kijelölt pékek kaptak csak másnaponként ragacsos katonakenyeret, ezen kellett élni a civileknek is, mert a

háborúban minden élelmiszer-tartalék megsemmisült. A tartalékkészleteket a németek hurcolták el, kifosztva mindent, s könyörtelenül leöldösve a hízókat is a házaknál. Elhajtották a teheneket, összefogdosták a baromfit, üres lett utánuk a kamra, az ól és az istálló, még örülhetett az, aki életben maradt és nem kötötték fel egy göcsörtös eperfára, mint kommunista partizánt.

Ezen a vidéken szokatlanul nagyméretű volt a pusztulás. Bácska közel sem érezte meg annyira a háborút, mint a Szerémség, ahol váltakozó szerencsével folytak a harcok és a német visszavonulók erős ellenállást fejtettek ki. Be kellett vetni a nehéz fegyvereket is egyes szakaszokon.

A kényszermunkára fogott emberek csakhamar elfásultak, beletörődve sorsukba. A katonák is megelégelték már a háborút, fegyelmezetlenekké váltak, nem törődtek a szolgálattal, rendszerint behúzódtak valamelyik üres vagonba és naphosszat kártyáztak. Mindenkinek hiányzott az otthon melege.

Akadtak közöttük néhányan, akik úgy irányították haza a munkáról a fáradt csapatot, hogy egy kis kerülőt téve répaföldet vagy krumplivetést ejtettek útba. Ilyenkor megrakták a zsebüket a földből kikapart nyers élelemmel. Vittek haza kukoricaföldön lelt tököt, remek volt parázs fölött sütve, igazi csemegének számított. Jani Dávid még a tökmagot is megszárította részükre, aztán elosztotta közöttük. Jó volt törögetni, amikor egy kis pihenőt kaptak.

Csak egy valami hiányzott nagyon: a dohány. A kényszermunkára fogott emberek többsége erős dohányos volt, de hiába környékezték meg az őrség parancsnokát többször is, mindent ígérve neki, az a katonáinak se tudott füstölnivalót szerezni. Hiánycikk volt abban az időben a dohány.

– Itt az alkalom emberek, hogy leszokjanak róla! – mondta az őrmester nem kis iróniával. Ő ugyanis nem dohányzott. Arany foga volt és vastag ezüst óralánca, meg fedeles zsebórája, amely ütötte is az órákat szépen zengő hangon. Mintha üvegcsengettyűt ráznának. Azt hazudta, hogy a nagyapjától örökölte, de sokan tudni vélték, hogy zsákmányolta.

A napok múlásával egyre tűrhetőbbé vált az életük, erre bizonyíték a Muszka kutya. Félszemű korcs eb szimatolt be egy nap a körletbe,

amikor éppen hazafelé terelték őket a munkáról. Megérezhette a bográcsban rotyogó ebéd illatát, mert ügyesen besettenkedett a lábak között, s amikor Kispéter István bácsi nagy merőkanalával osztani kezdte az ízletes paprikást, ami ezúttal különösen jól sikerült, oda állt ő is a kondér mellé könyörgő tekintettel. Előbb elrugdosták onnan, de ő makacsul visszajött. Aztán az egyik temerini megsajnálta és kiöntötte elé a maradékot. Éppen nem volt étvágya. A kutya hálásan, nyüszítve kúszott a lábához. Ádám Jóska megsimogatta a fejét.

Aztán nevet is kapott, előbb Ruszkinak hívták, később átkeresztelték Muszkára, mert így legalább nem értik meg a szerbek. Nem akarták, hogy valaki is megsértődjön, mert sok szovjetbarát volt a katonák között.

Olyan volt a háború befejezésének pillanatában a közhangulat, hogy mindenki a kommunisták mellé állt. Ki meggyőződésből, ki félelemből. Valaha ez a vidék szinte maradék nélkül királypárti volt, s errefelé alig akadt baloldali megmozdulás a régi Jugoszláviában. Ma lelkesen lobogtatják a csillagos lobogót az idősebbek is. Talán csak a parasztságnál visszafogottabb valamivel a győzelmi mámor. Még nem dőlt el, kié lesz a föld, megmarad-e azoké, akik eddig művelték, vagy itt is, a Szovjetunióhoz hasonlóan kolhozokat szerveznek, s rátérnek a csajkarendszerre.

Szerencsére errefelé nemigen tudtak a Sztálin által halálba küldött húszmillió földművesről és kulákról, errefelé a királyi Jugoszláviában nem adtak ki soha ilyen tárgyú könyveket, úgy féltek a kommunizmustól, akár a pestistől. S most itt dühöng, rázza az öklét, elnémítja a parasztságot, rettegésben tartja a középosztályt, mint valami szennyes áradat, úgy öntötte el a felszabadított, rombadőlt országot a sok kommunista, hogy megragadja a hatalmat, s minden áron zsíros falatokhoz jusson. Hivatalhoz, hatalomhoz, anyagi javakhoz, gondtalan megélhetéshez. Ijesztő volt a gyülevész hadak habzsolása, dorbézolása, féktelen tivornyája és bosszúszomja.

A kényszermunkába fogott temerinieket azonban most csak a saját sorsuk, sanyarú életük érdekelte, az izgatta őket elsősorban, mikor térhetnek haza otthonaikba, családjukhoz, túlélik-e ezt a kataklizmás iszonyatot, amely mellett még bibliai jelenések is csak halvány kitalációk.

Élték a szűk keretekbe szorított, katonás életüket, csak számok voltak, kiszolgáltatva egy maroknyi fegyveres kényének, kedvének. Molnár András gyakran annyira elkeseredett, hogy lámpaoltás után az arcára húzta a pokrócot és alatta hangtalanul sírt. Minduntalan felvillant lelki szemei előtt az a kép, amikor utoljára fordult vissza a temerini utcasarkon, s látta még Veronka alakját. Állt a kapu előtt a szeme fölé árnyékolt tenyérrel, mert ez volt a szokása. Kék kötény volt rajta. És aztán Imrus arca villant fel előtte, mosolygott rá, ez a múltból átsugárzó üzenet tartotta benne a lelket. A föld már csak harmadrangú kérdés volt a számára. Pedig arra nevelték, s már az ősei is úgy éltek, hogy a föld a minden, a föld az élet. Mennyit garasoskodtak a szülei, hogy összekuporgatott pénzükön újra és újra egy darabka földet vegyenek és a meglévőhöz ragasszák.

Most meg milyen távol van már mindez, a múlt ködébe vész, nem látja azt a három jegenyét sem, amely a kis tanyája mellett áll, s árnyékot vet a kútra. S nem érzi a kút vizének ízét sem, mintha minden szétfolyt volna. Csak ez van most, ez a nyomorúságos tábor, a bográcsaz örökös paprikással, a ragacsos kenyér és a remény, hogy egyszer majd hazamehet. És a tetvek, amelyek egyre jobban elszaporodnak. Először csak a Zsúnyi Jóska panaszkodott, s mutatta, mit kotorászott ki az inge alól, hónaljszőrzetéből, aztán a többiek is vakarózni kezdtek.

Nem volt lehetőségük a tisztálkodásra. Az iskolának nem volt külön mosdója, a kút mellett lepattogzott zománcú lavórokból mosakodtak. Három lavórjuk és egy vajdlingjuk volt, ezt ők maguk szerezték, elcserélték értékeiket a környező házak lakóival. Ki az öngyújtóját, ki az óráját, zsebkését, volt aki a kalapját vagy a meleg pulóverét adta cserébe. Így szedték össze a szükséges edényeket, szereztek olykor egy-egy darab szappant, meg néhány borotvakést, amelyet felváltva használtak. Ingüket minden szombaton kimosták, s vasárnap szárítgatták, mert akkor nem kellett munkára menniök.

Nap már nemigen sütött, gyakran felhős volt az ég, hideg szelek fújtak. A kimosott inget, alsót, kapcát, zoknit egy kifeszített kötélen szárítgatták a tanteremben, amely lakhelyükül is szolgált. Bedurrantottak a vaskályhába, jó meleg volt. A párás, fülleszto, nehéz levegő bepárásította az ablakokat is.

Fésűje se volt mindenkinek, kézről kézre adták egymásét, aztán egy

repedt tükör előtt borotválkoztak, de voltak olyanok, mint Kelemen Kristóf, a Gyepsorról, aki megfogadta, hogy addig nem borotválkozik, míg haza nem ér ismét, mint szabad polgár. Nőjön bár akkorára a szakálla, mint az öreg Jehováé, ő nem bánja.

– Tudjátok, hol vesztettük el a háborút? – kérdezte a hónalját vakargatva, a tetűket szedegetve szőrzetéből Herényi, a túllabarai. – Dünkirchennél. Ott, a fene egye meg a hülye német hadvezetést.

– Honnan veszed ezt a baromságot? – tromfolták le, de ő nem tágított.

– Ha akkor a sok hülye német tábornok észbe kap, s nem áll meg a német hadsereg, s nem nézi ölbe tett kézzel, hogy a beszorított angol és amerikai hadsereget átmentsék a csatornán, hát akkor másképp alakul minden.

– Mi lett volna a helyes szerinted?

– Az, hogy a német hadsereg partraszálljon és megfojtsa Angliát. Utána már könnyen kétvállra fektette volna a kommunistákat, nem voltak olyan erősek a ruszkik. És akkor egészen másképpen alakul a világ sorsa.

– Könnyű utólag okosnak lenni – dörmögte valaki. – A balsors ül a nemzet fölött. Milyen világ ez, amely fölött az ördög lett úrrá s ledöntötte trónusáról az Atyaistent? A Sátán uralkodik a világ fölött.

– Ugyan, ezek nazarénus kitalációk! – vetette közbe kissé ingerülten Bosnyák Matyi. – Kend nazarénus, nem?

– Én? – méltatlankodott a letorkolt Sándor János. – Én szombatista vagyok, ha tudni akarod. Az Írás szerint...

– Ne kezdjétek az Írással, mert elegem van már a Bibliából – szólt közbe dühösen, s paprikavörösen az indulattól Hevesi Ignác. – Láthatjátok, hogy már régen nem a mennybéliek intézik a sorsunkat. Egy vagonban, kurvák meztelen kéjtánca közepette döntöttek az öreg, motyogós franciák és tudatlan angolok milliók sorsáról Trianonban. Előttem ne beszéljetek politikáról, meg igazságról. Ha csak ennyit ér egy nép igazsága...

– Mindig a győztesnek van igaza. Tanuljátok meg! – vetett véget a vitának egy bajszos ember. A többiek nem ismerték, János bácsinak szólították. – A legyőzöttet pedig felakasztják. Mert minden vétket arra kennek, s nehogy később beszéljen, s megmondja az igazságot, felakasztják.

Elhallgattak, s ültek aztán hosszú csendben, kábultan arra figyelve, hogyan pattog a tűz a kályhában. Mindennap más-más csoport feladata volt a tüzelő beszerzése. Átmásztak a kőfalon, s az este jótékony leple alatt lopkodták össze a másnapi tüzelőt. Elhordták az ép kerítések léceit is, ha mást nem találtak.

Molnár András már több ízben is a beszerző csoporttal tarthatott, s két alkalommal egy fehér kartonlapot is sikerült becsúsztatnia ilyenkor a sarkon lévő postaládába. A feleségének címezte. Bélyeget nem ragasztott rá. Arra nem volt pénze. Majd kifizeti a portót Veron. Csak tudja meg legalább, hogy él, s hogy hol van. De egyetlen lapot sem kézbesített ki a posta az asszonynak, aki végig nem tudott András hollétéről, s arról se, hogy él-e vagy pedig az ő csoportját is kivégezték valahol.

A szombatista Sándor János egy nap félrevonta Molnárt és bizalmasan megsúgta neki, hogy az előző nap három fegyveres és egy civil járt kint az építkezés helyszínén és jelentkezésre szólította fel a negyvenöt évnél idősebbeket. Mert hogy azokat könnyebb munkára osztják majd be, de lehet, hogy talán haza is engedik őket. Az idősebbek már úgyis nehezen bírják a munkát.

– Csak azért mondom neked Andris, hogy gyere ki, ha tudsz, hátha szerencséd lesz! – ütögette hátba.

Molnár András a következő nap bejelentette, hogy a többiekkel ő is munkára vonul, maradjon bent helyette más, takarítgasson, tegyen rendet, ő szeretne találkozni a bizottsággal, no meg azért is, hogy megmozgassa egy kicsit az izmait.

Szorgoskodott is, hogy felhívja magára a figyelmet, cipelte a talpfákat, emelgette a hosszú, nehéz síneket, krampácsolt, talicskázta a követ, miközben folyton azt figyelte, jön-e már a három katona a civillel, hogy összeírja az idősebbeket, mint az előző napokban. Olyan sóvárogva várta őket, hogy szinte belebetegedett. Letörten indult haza a többiekkel, a menet végén kullogott, s amint beért a körletbe, már újságolta neki nagy hévvel Kispéter István, hogy milyen kár, amiért éppen ma nem volt itthon. Jani Dávid bácsit, a szakácstársát elvitték, meg még egy németet is, András is mehetett volna haza, túl van a koron, de hát nem találták. Kár volt kimennie munkára, a bizottság aznap nem a munkahelyeket, hanem a körleteket járta a környéken.

Már vagy hat az övékéhez hasonló munkacsoportot dolgoztatnak a kommunisták.

Molnár Andrást olyan súlyosan érintette a hír, hogy még a vacsoráját sem ette meg, csak ült a szalmán és búslakodott. Lám, ha nem hallgat a szombatistára, akkor már hazafelé tartana. A keserves életit! Csak másnap nyugodott meg, amikor az egyik temerini sápadt arccal egy kötött, fakult kabátot lengetve jött be és szólni se tudott, csak felmutatta a ruhadarabot a többieknek. Kispéter Istváné, a szakácsé volt a kabát, mindenki ismerte. Abban merte az öreg nagykanállal a porciót.

Ez a kabát arról árulkodott, hogy nem ment haza a gazdája, s az se kétséges, mi történt vele. Megölték, s megosztoztak a ruháján. Ezt a kabátot valaki elvesztette, sírja is itt lehet valahol a közelben, lelőtték és a földbe kaparták.

Ilyen gyötrődés közepette még nehezebb volt az életük dohány nélkül. Alig voltak néhányan a nemdohányosak. Köztük a szombatista, Sándor János, aki alkoholt se fogyasztott, s moziba se volt még életében. Ült csak magasra tartott fejjel, hunyott szemmel, s talán a jó Istennel beszélgetett, mert olykor megmozdult az ajka.

– Mit látsz a jövőben? – gúnyolódtak vele. – Megmondhatnád, tartogat-e számunkra valami kedvezőt a holnap.

– Ne a holnapra tekints, hanem Istenedre! Az ő arca megmutatja sorsod! – válaszolta.

– Azt mutassa meg inkább, hol szerezhetnénk dohányt! – évődtek vele.

– Bűnös szenvedélyt az Úristen nem pártol! Szálljatok magatokba! Vagy ha annyira kívánjátok, szedjétek össze a lehullott száraz falevelet. Az is füstöl.

Végül a többség Molnár Andrást megbízta, akár a föld alól is, de szerezzen füstölnivalót, mert beledöglik a nép, nem bírja tovább.

– Te most itt vagy egész nap a körletben, mert segítesz Jani Dávid helyett a szakácsnak, akad időd, s jobban is tudsz mozogni, nézzél széjjel. Talán az orosz katonáktól lehetne szerezni, azoknak bőven akad mahorkájuk. Tudd meg, hogy miért cserélnének. Nem lehet ezt már füst nélkül kibírni.

András örömmel vállalta a megbízatást, s másnap a déli órákban

kimászott a hátsó kőfalon. Találkozott már régebben is csellengő orosz katonákkal. Marconák voltak, egy kirgiz század állomásozott akkoriban Csortanovcin. Ferdeszemű vademberek, akik folyton ittak és káromkodtak. András mindig szedett ilyen kiruccanások alkalmával az utcán néhány eldobott csikket magának, néha fél zsebnyi is összegyűlt. Ezt a körletben kifejtette, megszárítgatta, s volt neki napokig füstölnivalója. De a többieken is akart segíteni, ezért vállalta az újabb megbízatást.

– Papiroszi! Papiroszi! – mondta dünnyögve, amikor találkozott a szovjet katonákkal. Az egyik kirgiz, őrmesteri rangja volt, megkérdezte, hogy mit adna dohányért cserébe? Kínált tört szerb nyelven mindent, de az őrmester mindenre azt válaszolta: Nyet! Végül kibökte, hogy csak rakijáért, pálinkáért adna cigarettát. Megmutatta, előszedve zsákjából, volt három százas csomagolású magyar cigarettája, valahol lophatta.

András a csemege láttára megszédült. Bólintgatott hevesen: Van pálinka. Rakija jeszty! – s intett az orosznak, hogy kövesse. Az lépkedett is utána sebesen, de egyre türelmetlenebbé vált.

Hová vezesse? A körletbe hiába menne el vele, ott nincs pálinka. Különben pálinka sehol sincs! Valahogy túl kellene járni az orosz eszén. De hogyan? A bizalmába férkőzni, elorozni tőle a cigarettát. Az orosz nem tudja, hogy ő magyar, hogy munkára hajtott fasiszta, ahogy nevezik, meg se találná, ha egérutat nyerne. De hogyan csalja el tőle a cigarettát?

Ekkor eszébe villant a malom. Oda vezeti az őrmestert. Ott már egész otthonosan mozog. Többször járt ott lisztért. Bemegy majd a malomba, átmászik a kerítésén, s a hátsó udvaron keresztül a szomszéd utcába jut, onnan meg már könnyen hazavergődik a körletbe. Az orosz meg addig várja csak az épület előtt, ha van ideje. Ha nem, akkor eltávozhat pálinka nélkül.

Odaértek a malom elé. András izzadt, bár hűvös volt. Intett az orosznak, a malomra mutatva: „Tam rakija!" Hogy ott a pálinka. Kézzel lábbal mutogatva, gesztikulálva magyarázta, hogy ő elviszi a cigarettát a séfnek, a főnöknek, nacselniknek, mert annál van a pálinka, s nyomban hozza is. Csak várjon itt az orosz türelemmel!

Az őrmesternek gyanús volt a dolog, de aztán ahogy Molnár András

arcába nézett, megnyugodott. Becsületes, tiszta tekintet nézett rá vissza. Riadt két szem, remegő szájszél, ez nem fogja őt becsapni. Ez fél tőle. Jól van, egyezett bele, s átnyújtotta a három doboz magyar cigarettát. Úristen, háromszáz Symphonia! Az égig emelik a társai. Ilyen még nem volt. És semmiért! Egy kis csalafintasággal lám, megszerezte. Intett a katonának, hogy várjon, rögtön jön a pálinkával. Szicsasz! Azonnal.

Az inge derekába kötötte a cigarettát, majd átlendült a kerítésen. Futott végig a keskeny udvaron, felkapaszkodott a kőfalra, amelyen már számtalanszor átmászott, de most nem mert átlendülni rajta: két orosz páncélos állt az utcán. Az orosz katonák meglátták, intettek is felé.

Közéjük nem mehet, mert nyomban elkapják, elveszik tőle a cigarettát s az is lehet, hogy átadják az őrmesternek. Akkor pedig vége. Más kiút nincs, el kell rejtőznie. A páncélosok nem állhatnak itt hosszabb ideig, biztosan tovább vonulnak, s az őrmester se várhat a kapu előtt órákig, mennie kell az alakulatával. Csak ebben bízhat, gondolta remegve, miközben nekiiramodott a csigalépcsőnek, s kapaszkodott egyre feljebb.

A második emeleten volt a tartalék liszt a garat mellett, de ez most nem érdekelte. Azért majd holnap eljön, ha ideje engedi. Most az a legfontosabb, hogy elrejtőzzön, eltűnjön az orosz szeme elől. Lehasalt, majd az ablakhoz kúszott. Törött volt az üveg az ablakon, s az alsó sarkán tisztán kilátott, megfigyelhette, hogy milyen idegesen toporog az őrmester a bejárat előtt. S nézi közben az óráját, ebből arra következtetett, hogy nem várhat itt sokáig, sietős az útja. Elmosolyodott. Ha ebből a kutyaszorítóból sikerül kikeverednie, otthon, amikor hazaér, ad egy százast a Szent Antalnak hálából. Csak segítse meg! Vagy másik szenthez kellene fohászkodnia? Minek is vállalta a beszerzést? A vesztébe rohant. Dideregni kezdett, nagyon hideg volt a huzatos malomban. Hallotta, hogy egerek futkároznak a garat körül. Lehet itt akár száz egér is! Megborzongott. Aztán újból a malom előtt járkáló őrmestert figyelte.

Nem sokkal később motorpöfögést hallott. Lenézett, s azt látta, hogy egy orosz katona érkezett motorkerékpáron. Az őrmester valamit

hevesen magyarázott neki, s közben a malomra mutogatott. Pont felé, mintha tudná, hogy melyik ablakból figyeli őket.

A katona nagy sebesen elment a motorral. Az őrmester géppisztolya agyával megdöngette a malom zárt kapuját. Visszhangzott az egész épület. Az egerek neszezése egy pillanatra abbamaradt. Ijesztővé vált így a csend. András szíve a torkában dobogott. Nem mert lenézni, hátha észreveszi az őrmester és rálő. Beleengedhet egy sorozatot. Odébbmászott az ablaktól, tenyerével befogta a fülét, s úgy feküdt a zsibbadt, dohos csendben. Legszívesebben lemondana már a háromszáz cigarettáról, s menne vissza dolgavégezetlenül a körletbe.

Újabb kapudöngetés a földszinten. Aztán tisztán kivehette azt is, hogy visszaérkezett az előbbi motorkerékpáros. Hangokat hallott, oroszul kiáltoztak az utcán. Most már bizonyos, hogy az őrmester segítséget kért bajtársaitól, s azok zajonganak most lent, de az is bizonyos, hogy nem sokáig tétlenkednek, hanem rövidesen a keresésére indulnak.

Hirtelen felült, elővette az egyik cigarettás dobozt, feltépte remegő kezével, s kivett egy Symphoniát belőle. Rágyújtott. A füst kissé megnyugtatta, de a félelme nem múlt el. Még félig se szívta el a cigarettát, amikor hallotta, hogy lent betörték a kaput. Léptek zuhogtak a lépcsőkön, egyre közelebb értek, már olyan vad iszonyattal doboltak a világ fölött, mintha az ég zengene. Aztán kivágódott a második emelet garatokhoz vezető ajtaja. Molnár András ösztönös mozdulattal belemarkolt a cigarettásdobozba, hogy teletömje a zsebét Symphoniával.

Sakkor újra látta egészen tisztán, kristálytisztán azt az otthoni utcát, a házat, s a kapu előtt Veronkát, kék kötényében állt és bal kezét a szeme fölé árnyékolta.